

Wstęp

Energia i surowce energetyczne są współcześnie produktami o strategicznym znaczeniu dla prawidłowego funkcjonowania państwa, a co za tym idzie, determinantami jego działania. Zapewnienie wymaganego poziomu zaopatrzenia energetycznego okazuje się coraz większym wyzwaniem dla poszczególnych państw, a zagwarantowanie dostaw surowców energetycznych (gazu ziemnego, ropy naftowej, węgla) – kluczowe dla rozwoju i konkurencyjności gospodarki narodowej.

Bezpieczeństwo zaopatrzenia energetycznego, które zależy od stopnia dywersyfikacji oraz wykorzystania krajowych i zagranicznych źródeł zaopatrzenia w surowce energetyczne, stanowi obok konkurencyjności ważny cel polityki energetycznej państwa. Aby je zagwarantować, państwa podejmują działania zarówno na poziomie narodowym, jak i międzynarodowym – sprowadzają się one przede wszystkim do: gromadzenia zapasów energii i paliw, ograniczania zapotrzebowania i oszczędzania energii, zwiększania krajowej produkcji nośników energii pierwotnej, kształtowania zrównoważonej mieszanki energetycznej, zastępowania wyczerpujących się zasobów paliw kopalnych odnawialnymi źródłami energii, dywersyfikacji źródeł dostaw surowców energetycznych i intensyfikacji relacji politycznych z państwami-producentami paliw kopalnych, jak też z krajami kontrolującymi ich tranzyt.

Realizacji tych celów służą odpowiednie ustawy, rozporządzenia, podatki, subwencje etc. Niewątpliwie pełnym bezpieczeństwem energetycznym może cieszyć się państwo, które korzysta wyłącznie z własnych surowców energetycznych i jest pod tym względem samowystarczalne.

W przypadku Niemiec w zaopatrzeniu energetycznym największy udział mają paliwa kopalne – ropa naftowa i gaz ziemny; ich niewielka własna produkcja uzależnia państwo od dostaw z zagranicy. Niemcy zwiększają bezpieczeństwo energetyczne dbając zarówno o dywersyfikację typów używanych paliw, źródeł ich dostaw (kierunki geograficzne, kraje, firmy), jak i różnicowanie stosowanych technologii w energetyce oraz rozwijając wykorzystanie źródeł odnawialnych.

Olbrzymie znaczenie paliw kopalnych dla gospodarki oraz zależność Niemiec od ich dostaw z zagranicy powodują zainteresowanie polityczną i ekonomiczną stabilnością w państwach i regionach bogatych w surowce energetyczne. Konflikty gazowe Rosji i Ukrainy na początku 2006 r. i 2009 r. oraz ich implikacje w postaci zaburzenia/ograniczenia dostaw surowców do części krajów członkowskich UE, konkurencja o wpływy w bogatych w surowce energetyczne regionach (Bliski Wschód, Azja Centralna, Afryka) oraz

prognozy przewidujące stały wzrost zapotrzebowania na paliwa kopalne stawiają Niemcy przed koniecznością silniejszego zaangażowania się w kooperację w dziedzinie energii w ujęciu bilateralnym, regionalnym i globalnym. Kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa zaopatrzenia energetycznego Niemiec ma dywersyfikacja źródeł i szlaków dostaw gazu ziemnego i ropy naftowej oraz intensyfikacja dialogu i kooperacji z producentami oraz państwami leżącymi na szlakach tranzytowych tych surowców. Ważne w tym kontekście jest zaangażowanie się Niemiec w proces zastępowania paliw kopalnych odnawialnymi źródłami energii.

Zasadniczym celem monografii jest pogłębiona analiza procesu kształtowania i realizacji polityki bezpieczeństwa energetycznego Niemiec. Jest to zagadnienie o dużym znaczeniu teoretycznym i praktycznym, z implikacjami dla bezpieczeństwa energetycznego zarówno na poziomie Unii Europejskiej, jak również poszczególnych państw członkowskich. Powyższa problematyka wydaje się szczególnie ważna w Polsce ze względu na bezpośrednie sąsiedztwo z Niemcami i wyzwania wynikające z wdrażania pakietu energetyczno-klimatycznego Unii Europejskiej w zakresie zmiany struktury zaopatrzenia energetycznego, uwzględniającego wymogi ochrony środowiska naturalnego.

Kompleksowe ujęcie problemu badawczego wyraża się zarówno w teoretycznym ujęciu przedmiotu badań nad bezpieczeństwem energetycznym ze szczególnym uwzględnieniem kierunków i tendencji badań w tym zakresie w Niemczech, jak również w analizowaniu polityki bezpieczeństwa energetycznego Niemiec na poziomie uwarunkowań, ram prawno-instytucjonalnych kształtowania tej polityki, konceptualizacji strategii bezpieczeństwa energetycznego oraz problemów jej realizacji. Analiza obejmuje nie tylko politykę bezpieczeństwa energetycznego Niemiec na poziomie federalnym, lecz także politykę prowadzoną przez Niemcy w środowisku międzynarodowym w pierwszej dekadzie XXI wieku. W tym okresie decydujący wpływ na kształtowanie polityki energetycznej Niemiec miały trzy koalicje rządzące na szczeblu federalnym: SPD/Sojusz'90/Zieloni (1998–2005), Wielka Koalicja CDU/CSU/SPD (2005–2009) oraz chadecko-liberalna (CDU/CSU/FDP, od 2009 r.). W celu ukazania procesu kreowania i wdrażania strategii energetycznej, szczegółowej analizie poddane zostały lata 2006–2012. Na ciągłość i zmianę polityki bezpieczeństwa energetycznego Niemiec wpływało wiele czynników wewnętrznych i międzynarodowych o charakterze politycznym, ekonomicznym i społecznym. Wskazaniu zmian bądź kontynuacji służyło również przedstawienie problemów programowania i realizacji polityki energetycznej sprzed 1998 r. Za cezurę końcową przyjęto początek października 2012 r.

Tak sformułowany problem badawczy stanowił próbę odpowiedzi na następujące pytania:

- Jakie są główne determinanty, ramy instytucjonalne oraz ogniwa decyzyjne polityki bezpieczeństwa energetycznego Niemiec?
- Jaka jest efektywność działań Niemiec w dążeniu do przezwyciężenia trudności lub możliwych kryzysów na tle zaopatrzenia energetycznego?

- Jakie są główne problemy i wyzwania realizacji strategii energetycznej Niemiec?
- Jakie są implikacje globalnych i regionalnych wyzwań dla bezpieczeństwa energetycznego Niemiec oraz możliwości przeciwdziałania im?

Odpowiedzi na postawione pytania badawcze wymagały uwzględnienia następujących metod badawczych: czynnikowej, historycznej, (instytucjonalno-)prawnej, analizy zawartości, probabilistycznej i prognostycznej oraz elementów metody decyzyjnej.

Metoda czynnikowa została użyta do identyfikacji czynników wpływających na bezpieczeństwo energetyczne Niemiec. Zastosowane zostało podejście indukcyjne, polegające na analizie ilościowych wskaźników globalnej i wewnętrznej sytuacji energetycznej Niemiec, które wpływają na sposób kształtowania i realizowania strategii energetycznej przez to państwo.

Metoda historyczna służyła zrekonstruowaniu faktów i zdarzeń prowadzących do sformułowania strategii energetycznej Niemiec oraz podejmowania określonych inicjatyw i działań na płaszczyźnie międzynarodowej, służących zapewnieniu stabilnego zaopatrzenia energetycznego przy uwzględnieniu wymogów ochrony środowiska (i klimatu). Analizy historyczno-porównawcze okazały się również użyteczne przy porównywaniu formułowania i realizowania celów polityki energetycznej Niemiec na przestrzeni kolejnych lat.

Metoda (instytucjonalno-)prawna posłużyła do przedstawienia obowiązującego prawa wewnętrznemieckiego (na poziomie federacji) i międzynarodowego związanego z omawianym zagadnieniem, i stosowanego przez określone podmioty i instytucje w Niemczech.

Na podstawie analizy zawartości dokumentów, oświadczeń rządowych, komunikatów prasowych i stron internetowych przeprowadzono rekonstrukcję założeń i celów polityki energetycznej Niemiec.

Dzięki zastosowaniu metody probabilistycznej możliwe było dowiedzenie potrzeby zastosowania konkretnych instrumentów i środków polityki energetycznej Niemiec w odniesieniu do określonych uwarunkowań.

Metoda prognostyczna została wykorzystana do określenia zmian, jakie następują (względnie nastąpią) w Niemczech w wyniku transformacji energetycznej.

Wykorzystane zostały również elementy metody decyzyjnej – przy ograniczonym dostępie do danych dotyczących uwarunkowań podejmowania określonych decyzji w zakresie polityki i bezpieczeństwa energetycznego Niemiec.

Pomocne były metody empiryczne: obserwacja (poznanie zjawiska za pomocą publikacji rządu federalnego, tekstów prasowych, etc.) i opis (zidentyfikowanie problemu na podstawie obserwacji i opisanie go) oraz ogólnologiczne: analiza (badanie poszczególnych elementów zjawiska), synteza (łączenie poszczególnych zbadanych elementów poprzez ogólne pojęcie dotyczące badanego przedmiotu), indukcja (przejście od przesłanek szczegółowych do

ogólnych wniosków) i dedukcja (przechodzenie do szczegółowych wniosków na podstawie ogólnych przesłanek).

Konstrukcja monografii podporządkowana została jej założeniom merytoryczno-metodologicznym. Składa się ona z czterech rozdziałów i wniosków końcowych, bibliografii i indeksu.

Rozdział pierwszy ma charakter wprowadzenia do analizowanej problematyki. Omówiono tu takie pojęcia, jak energia, polityka energetyczna, bezpieczeństwo, polityka bezpieczeństwa. Przedstawiono problem definicji i klasyfikacji bezpieczeństwa energetycznego oraz zdefiniowano politykę bezpieczeństwa energetycznego. Analizie poddano czynniki wpływające na bezpieczeństwo energetyczne oraz instrumenty służące zwiększaniu jego poziomu. Zaprezentowano ogólne wyzwania i zagrożenia bezpieczeństwa energetycznego, a następnie tendencje i główne kierunki badań nad bezpieczeństwem energetycznym w Niemczech.

Rozdział drugi prezentuje uwarunkowania bezpieczeństwa energetycznego Niemiec. Opisano bilans paliwowo-energetyczny Niemiec, prognozy zapotrzebowania na paliwa kopalne i energię elektryczną do 2020 r. i 2050 r. oraz zawarto ocenę stanu infrastruktury energetycznej Niemiec. Ze względu na uzależnienie od importu surowców energetycznych – przede wszystkim ropy naftowej i gazu ziemnego – konieczne było ukazanie również ryzyka i zagrożeń bezpieczeństwa energetycznego Niemiec. Omówiono również główne fazy procesu kształtowania polityki energetycznej RFN/zjednoczonych Niemiec oraz interesy i cele polityki energetycznej w okresie rządów koalicji CDU/CSU/SPD (2005–2009) i CDU/CSU/FDP (od 2009).

W rozdziale trzecim przedstawione zostały najważniejsze aspekty strategii energetycznej Niemiec. Po omówieniu głównych podmiotów i instytucji kształtujących i realizujących politykę energetyczną Niemiec na poziomie federacji, przedstawiono kompetencje krajów związkowych i zadania gmin w tym zakresie. Opisano rolę i znaczenie określonych grup interesów (związki gospodarcze, związki reprezentujące interesy sektora odnawialnych źródeł energii, związki ochrony środowiska i organizacje ekologiczne, lobby energetyki jądrowej, ruchy antyatomowe, koncerny energetyczne) oraz opinii publicznej, środków masowego przekazu i ośrodków naukowych. Zaprezentowano również wpływ zewnętrznych aktorów na politykę i bezpieczeństwo energetyczne Niemiec na przykładzie Międzynarodowej Agencji Energii i Unii Europejskiej, a następnie problemy procesu kształtowania i wdrażania strategii bezpieczeństwa energetycznego Niemiec.

Rozdział czwarty traktuje o międzynarodowych aspektach polityki bezpieczeństwa energetycznego Niemiec. Omówiono zaangażowanie Niemiec na rzecz rozwiązywania problemów międzynarodowej polityki energetyczno-klimatycznej w ramach G8, w proces negocjowania nowego porozumienia obowiązującego po wygaśnięciu protokołu z Kioto oraz w dialog między państwami-producentami i konsumentami energii. Przedstawiono także rolę Niemiec w kształtowaniu polityki energetycznej UE oraz znaczenie

Rosji w zapewnieniu bezpieczeństwa zaopatrzenia energetycznego Niemiec. Zaprezentowano politykę zacieśniania relacji Niemiec z najważniejszymi producentami i konsumentami energii w ramach tzw. partnerstw energetycznych. Ponadto scharakteryzowano implikacje niemieckiej polityki bezpieczeństwa energetycznego dla Polski.

Ze względu na zakres i interdyscyplinarny charakter problematyki konieczne było zapoznanie się z różnorodnymi źródłami oraz literaturą przedmiotu.

Analiza źródeł pierwotnych była konieczna przede wszystkim w zakresie polityki energetycznej i zagranicznej Niemiec. W przypadku tej pierwszej przeanalizowane zostały głównie oficjalne materiały i dokumenty rządowe, w tym ustawy i rozporządzenia, koncepcja polityki energetycznej i strategia energetyczna, oświadczenia rządowe, przemówienia i komunikaty prasowe (*Pressemitteilungen*), oraz częściowo parlamentarne (*Drucksachen*), a także statystyki i raporty rządowe na temat sytuacji energetycznej i polityki energetycznej Niemiec. Za wartościowe źródło należy uznać raporty grup roboczych przygotowane na potrzeby szczytów energetycznych w 2006 i 2007 r. oraz prognozy energetyczne opracowywane na zlecenie Federalnego Ministerstwa Gospodarki i Technologii.

Natomiast w obszarze polityki zagranicznej – uwzględniającej aspekt energetyczny – istotne było poznanie i analiza dokumentów rządowych: oświadczeń rządowych kanclerz, federalnych ministrów gospodarki, środowiska i spraw zagranicznych, przemówień, komunikatów prasowych (*Pressemitteilungen*), umów i raportów. Analizie poddane zostały materiały i dokumenty UE w zakresie procesu kształtowania polityki energetycznej i bezpieczeństwa energetycznego, głównie komunikaty Komisji Europejskiej, dyrektywy i rozporządzenia.

Druga część wykorzystanych materiałów obejmuje monografie, studia i analizy ośrodków badawczych (m.in. Niemieckiego Instytutu Polityki Międzynarodowej i Bezpieczeństwa Fundacji Nauka i Polityka, Niemieckiego Towarzystwo Polityki Zagranicznej, Centrum Stosowanych Nauk Społecznych, Niemieckiego Instytutu Badań nad Gospodarką) artykuły z periodyków naukowych oraz opracowania publicystyczne, komentarze i informacje prasowe.

Coraz większa liczba oficjalnych dokumentów i materiałów jest dostępna w formie elektronicznej w serwisach rządu federalnego (www.bundesregierung.de), poszczególnych ministerstw (m.in. Federalnego Ministerstwa Gospodarki i Technologii: www.bmwi.de, Federalnego Ministerstwa Środowiska, Ochrony Przyrody i Bezpieczeństwa Reaktorów: www.bmu.de, Urzędu Spraw Zagranicznych: www.auswaertiges-amt.de), Parlamentu Związkowego (Bundestagu, www.bundestag.de) i Rady Związkowej (Bundesratu, www.bundesrat.de). Cenne materiały i opracowania odnaleźć można również na stronach internetowych instytutów badawczych i fundacji. Warto wskazać przede wszystkim na publikacje pracowników Niemieckiego Instytutu Polityki Międzynarodowej i Bezpieczeństwa Fundacji Nauka i Polityka, takich jak:

Katrin Bastian i Roland Götz (2005), Oliver Geden i Timo Noetzel (2007), Enno Harks i Andreas Pointvogl (2007), Kai-Olaf Lang (2007) czy Susan Stewart (2011). Ciekawych analiz dokonują również eksperci z Niemieckiego Instytutu Badań nad Gospodarką – Thilo Grau (2012), Jürgen Blazejczak, Frauke G. Braun, Dietmar Edler i Wolf-Peter Schill (2010, 2011). Interesujące opracowania i studia odnaleźć można wśród publikacji pracowników Centrum Stosowanych Nauk Społecznych – Kristiny Notz (2006, 2007), Sarah Seager (2007) i Floriana Baumanna (2007, 2008). Spośród publikacji ekspertów Niemieckiego Towarzystwa Polityki Zagranicznej na uwagę zasługują analizy Franka Umbacha (2007) oraz Franka Umbacha i Alexandra Skiby (2007).

Nie do przecenienia są również dane dotyczące sytuacji energetycznej i bezpieczeństwa zaopatrzenia Niemiec aktualizowane i zamieszczane w Internecie przez takie instytucje czy ośrodki, jak Federalny Instytut Geologii i Surowców Naturalnych (Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe, www.bgr.bund.de), Grupa Robocza ds. Bilansów Energetycznych (Arbeitsgemeinschaft Energiebilanzen e. V., www.ag-energiebilanzen.de), Federalny Urząd Regulacji Energii Elektrycznej, Gazu, Telekomunikacji, Poczty i Kolei (Bundesnetzagentur für Elektrizität, Gas, Telekommunikation, Post und Eisenbahn, www.bundesnetzagentur.de) i Niemiecka Agencja ds. Energii (Deutsche Energie-Agentur, Dena, www.dena.de).

Duże znaczenie miał dostęp do dokumentów archiwalnych, przechowywanych w Archiwum Prasowym przy Zarządzie SPD (Presse-Archiv beim Parteivorstand der SPD) w Berlinie oraz do publikacji książkowych zgromadzonych w bibliotekach ośrodków naukowych w Niemczech podczas pobytów badawczych Autorki w Berlinie (m.in. Niemieckie Towarzystwo Polityki Zagranicznej, Niemiecki Instytut Badań nad Gospodarką, Wolny Uniwersytet), Kolonii (Instytut Gospodarki Energetycznej) i Wuppertalu (Instytut ds. Klimatu, Środowiska i Energii).

Wiele ciekawych analiz i ocen poświęconych problemom polityki energetycznej i bezpieczeństwa energetycznego Niemiec zaczerpnięto z takich czasopismach naukowych, jak: „Internationale Politik”, „Welttrends”, „Integration”, „Neue Gesellschaft/Frankfurter Hefte”, „Internationale Politik und Gesellschaft”, „Gesellschaft-Wirtschaft-Politik”, „Zeitschrift für Energiewirtschaft”, „Zeitschrift für Wirtschaftspolitik” i „Energiewirtschaftliche Tagesfragen”. Wykorzystano również przyczynki i analizy zamieszczone w „Aus Politik und Zeitgeschichte”, dodatku do czasopisma „Das Parlament”.

Użyteczne były również publikacje specjalistyczne i publicystyczne w niemieckich dziennikach i czasopismach („Financial Times Deutschland”, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, „Frankfurter Rundschau”, „Handelsblatt”, „Der Spiegel”, „Süddeutsche Zeitung”, „die tageszeitung”, „Die Welt”, „Die Zeit”), dostępne częściowo w trybie Online.

W niemieckiej literaturze przedmiotu dotyczącej zagadnień poruszanych w monografii wyróżnić należy artykuły, opracowania i książki analizujące zarówno aspekty (geo)polityczne, jak i wymiary ekonomiczny, techniczny i ekologiczny bezpieczeństwa energetycznego Niemiec. Brak jest natomiast kom-

pleksowej analizie polityki bezpieczeństwa energetycznego Niemiec w XXI wieku uwzględniającej zarówno jej aspekty wewnętrzne, jak i zewnętrzne.

Zagadnienia procesu kształtowania i realizacji polityki energetycznej RFN/zjednoczonych Niemiec podejmowane były przez Martina Czakainskiego (1993), Katrin Dobersalske (2010), Falka Illinga (2012), Hansa Michaelisa (1993) i Joachima Radkau (2008). Spośród wymienionych pozycji na szczególną uwagę zasługuje monografia F. Illinga, która jest udaną próbą ujęcia założeń, celów i sposobów realizacji narodowej polityki energetycznej (*nationale Energiepolitik*) poszczególnych rządów federalnych w latach 1949–2012. O aktorach polityki energetycznej Niemiec pisali m.in. Ruth Brandt i Matthias Corbach (2005) oraz Danyel Reiche (2004). Spośród opracowań podejmujących zagadnienie wyzwań i zagrożeń bezpieczeństwa energetycznego Niemiec wymienić należy przede wszystkim monografie Fabiana Odysseusa Fichtnera (2007), Sebastiana Glatza (2010) i Franka Umbacha (2003). Problematykę relacji niemiecko-rosyjskich w sektorze energetycznym podejmował głównie Roland Götz (2004, 2006, 2009). Natomiast przedmiotem szczegółowej analizy w monografii Michaela Sandera (2012) są relacje Niemiec i Rosji w sektorze gazu ziemnego z uwzględnieniem projektu gazociągu północnego. Problemy sektora energetycznego Niemiec w kontekście liberalizacji rynku energii elektrycznej analizowali Annika Krisp (2008) i Thomas Renz (2001), a gazu ziemnego Tim Olbricht (2008). Kwestia zaopatrzenia w energię elektryczną stanowiła przedmiot analizy w pracach Christiana Kahlego (2009) i Matthiasa Corbacha (2007). Na uwagę zasługuje również monografia Vereny L. Holzer (2007) poświęcona ekonomicznej analizie instrumentów ochrony środowiska w kontekście polityki energetycznej Niemiec i Unii Europejskiej. Nie można pominąć publikacji Bernda Hirschla (2008), analizującej głównie politykę w zakresie odnawialnych źródeł energii w sektorze energii elektrycznej i Steffena B. Daggera (2009), która dotyczy genezy, uwarunkowań, roli poszczególnych ogniw mechanizmu decyzyjnego i różnych grup interesu w procesie nowelizacji ustawy o energiach odnawialnych (*Erneuerbare-Energien-Gesetz*) z 2009 r. Spośród najnowszych publikacji poświęconych problemom polityki energetycznej godne uwagi jest opracowanie *Die Energiewende ist schon gescheitert* (Günter Keil, 2012), w którym krytycznej ocenie zostały poddane dotychczasowe działania Niemiec w zakresie polityki energetycznej, a zwłaszcza trudności z wdrażaniem transformacji energetycznej.

Nie sposób wymienić wszystkich opracowań, analiz i studiów dotyczących polityki bezpieczeństwa energetycznego, do których autorka sięgnęła w trakcie procesu badawczego. Odnoszą się one do głównych kierunków i nurtów badawczych nad polityką i bezpieczeństwem energetycznym omówionych w rozdziale I monografii i obejmują wiele kwestii szczegółowych.

Pomimo że w ostatnich latach w Polsce można zauważyć wzrastające zainteresowanie problematyką bezpieczeństwa energetycznego Niemiec, wciąż brakuje opracowań kompleksowych, a nieliczne szkice czy artykuły kon-

centrują się tylko na wybranych aspektach polityki energetycznej Niemiec. Dlatego też Autorka ma nadzieję, że monografia, będąca obszerną analizą uwarunkowań polityki bezpieczeństwa energetycznego Niemiec, ukazującą w syntetyczny sposób wpływ poszczególnych ogniw procesu decyzyjnego, różnych grup interesu i aktorów zewnętrznych (Międzynarodowej Agencji Energii, Unii Europejskiej) na kształtowanie i realizowanie polityki energetycznej Niemiec oraz międzynarodową aktywność Niemiec na rzecz zapewnienia zaopatrzenia energetycznego uwzględniającego wymogi ochrony środowiska – wypełni istniejącą lukę.

Wśród opublikowanych w naszym kraju prac należy wymienić przede wszystkim analizę stanowiska Niemiec wobec głównych wyzwań międzynarodowego bezpieczeństwa energetycznego w XXI wieku autorstwa Erharda Cziomera (2008). Opracowanie koncentruje się na uwarunkowaniach i założeniach polityki energetycznej Niemiec w kontekście wyzwań i zagrożeń dla zaopatrzenia w gaz ziemny i ropę naftową. Na uwagę zasługuje częściowa analiza Piotra Burasa (2008) dotycząca międzynarodowych aspektów zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego Niemiec ze szczególnym uwzględnieniem relacji niemiecko-rosyjskich w sektorze energetycznym w kontekście polityki energetycznej UE. Wymienić należy również analizy Ireneusza Bila (2008, 2007, 2004) dotyczące różnych problemów gospodarki energetycznej Niemiec. Ponadto analizy częściowe i komentarze poświęcone aktualnym problemom polityki energetycznej Niemiec zawierają portale internetowe takich instytutów badawczych, jak Polski Instytut Spraw Międzynarodowych („Biuletyn PISM”), Ośrodek Studiów Wschodnich („BEST”, „Komentarze OSW”) i Centrum Stosunków Międzynarodowych („Raporty i Analizy”, „Biuletyn Niemiecki”) – zob. m.in. Rafał Tarnogórski (2010), Łukasz Antas (2009, 2010), Justyna Gotkowska (2008, 2010, 2011), Piotr Buras (2008), Łukasz Kuźniarski (2011).

Powyższe omówienie dotyczy najważniejszych pozycji literatury wykorzystanych przy pisaniu monografii (dokładny spis zawarty jest w bibliografii, s. 281–318).

Monografia nawiązuje do badań Autorki nad wybranymi aspektami bezpieczeństwa energetycznego i ekologicznego (Beata Molo 2009, 2010). Wykorzystano również własne analizy na temat wybranych problemów polityki bezpieczeństwa energetycznego Niemiec opublikowane w formie artykułów i rozdziałów w periodykach naukowych i pracach zbiorowych (Beata Molo 2009, 2010, 2011, 2012).

Nie bez znaczenia była bezpośrednia obserwacja uczestnicząca prowadzona przez Autorkę w trakcie realizacji projektu badawczego w latach 2011–2012, która zbiegła się w czasie z procesem modyfikacji koncepcji polityki energetycznej Niemiec w następstwie awarii reaktorów jądrowych w marcu 2011 r. w Japonii oraz przeprowadzone rozmowy z ekspertami z renomowanych instytutów badawczych i placówek specjalistycznych (Niemieckie Towarzystwo Polityki Zagranicznej w Berlinie, Niemiecki Instytut Polityki

Międzynarodowej i Bezpieczeństwa Fundacji Nauka i Polityka w Berlinie, Instytut Nauk Politycznych Otto-Suhr Wolnego Uniwersytetu w Berlinie, Niemiecki Instytut Badań nad Gospodarką w Berlinie, Instytut ds. Klimatu, Środowiska i Energii w Wuppertalu, Instytut Gospodarki Energetycznej przy Uniwersytecie w Kolonii). Wyniki tych badań doczekały się już częściowo publikacji za granicą – w Niemczech i na Węgrzech (Beata Molo 2011, 2012).

Za cenne uwagi, które przyczyniły się do nadania monografii ostatecznego kształtu, wdzięczna jestem recenzentom, panu prof. dr. hab. Michałowi Chorośnickiemu z Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz panu dr. hab. Piotrowi Mickiewiczowi, prof. DSW, z Instytutu Bezpieczeństwa i Spraw Międzynarodowych z Dolnośląskiej Szkoły Wyższej. Podziękowania za poświęcony czas i rady kieruję do pana prof. dr. hab. Erharda Cziomera z Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Zobowiązana jestem również Narodowemu Centrum Nauki, które sfinansowało plany badawcze w ramach projektu habilitacyjnego, oraz Oficynie Wydawniczej AFM Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, która podjęła się publikacji niniejszej monografii.